

DIDACTICA

II

Educația în arhitectură.

Pe marginea unui referat.

Preambul:

Dacă subînțelesul vieții noastre stă pe existența unei istorii univestale înțeleasă ca o umanitate în mișcare, o totalitate ce se îndreaptă teleologic spre un scop ca punere finală în operă a spiritului, ca împlinire și venirea către sine a rațiunii, așadar, dacă istoria universală este chiar scenariul nesfârșit și impenitent al emancipării, cu alte cuvinte *acest azi* este deja erodat de negativitatea lui, mâinele este deja caducul, atunci, astfel așezate, relația cu trecutul devine una problematică, una de perpetuă criză. Dacă odinioară, antichitatea greacă bunăoară, întrebările celor ce gîndeau erau mai degraba, ce este binele?, ce este răul?, despre frumos și adevăr, despre iubire etc. întrebările celor ieșiți din mit, atunci Revoluția Franceză sau, dacă vrei, spiritul în act, irumperea istorie în lume și, astfel, a istoricității ca relativizant, basculează imobilismul gîndirii înspre mobilitatea ei: schimbarea este sensul, tandemul reactionar-progresist devine cheia de clarificare pentru spiritele grăbite și dornice de grabnice limpeziri, devenirea este gîndită în termeni de progres, eschaton-ul este umbrat de chiar procesul nesfârșit progresist. Reactionarul este iubitorul de trecut, este nostalgicul și primește stigmatul prezervării inegalitatilor. De acum, adevărul este unul social și servește și ține ținta vizată.

A fi modern, noi modernii, este același lucru cu a fi progresist, a iubi schimbarea, noul, a revoluționa permanent, „binele” este progresul și un fenomen care cade sau stă pe capacitatea lui de progres, pe mobilitatea lui. Cu alte cuvinte, pe capacitatea lui de a fi inovat, reformat. Schimbat. Interogația asupra dreptății, de pildă, pare una dezinteresată, a fi istoric înseamnă să gîndești cu tendință, în sensul mobilității, a orizontalității devenirii, declinat de la o iluzorie, zice-se, verticală a stabilității. Ești bun, de fapt ești, în măsura în care te schimbi, în măsura în care aparții, ești afiliat, iată noua-vechea, perpetua religie a marotei progresiste. Văzut astfel, trecutul este, de acum, derealizarea lui, cel ce pregătește, anunță, absorbit în chiar nimicnicia și nimicirea lui, negativul, exagerat spus, aruncarea la coș. Nostalgicul, păcatul nostalgicului, stăruie în convingerea, de fapt intuiția sa, că dacă o lume te precede și stăruie în ani înaintea ta, ceva trebuie să fie bun, valoros, ce trebuie chibzuit și păstrat, învederat fiind de cei ce te-au precedat. Antecesorul, predecesorul, uriașii pe umerii cărora noi stăm și vedem mai departe sunt temenii stabili ai nostalgicului. El știe că s-a născut într-o lume ce astfel, este de dinaintea lui, ce este înaintea lui.

Modernul Revoluției franceze nu este moderul Renașterii: în „Despre demnitatea omului” a lui Pico della Mirandola, Creatorul dezabuzat îi cedează omului drepturile de autor oferindu-i posibilitatea realizării de sine infinite și a dreptului de a fi strivit de propria-i singurătate. Se naște individualitatea, *subiectul* ce se gîndește pe sine, dacă nu cumva, prin păcatul original, ea nu îi era deja dată și consubstanțială, dacă nu cumva prin Întrupare modernă este ceea ce deține dubla natură și dubla și contradictoria așezare în lume. Însă modernitatea post Revoluția franceză și cea despre

care vorbește, cred, Alex Belenyi este una supraimpusă, ce funcționează, am încercat să spun ceva mai înainte, după un traseu impus, ideologică poate.

Am făcut acest scurt și poate neconvincător preambul pentru că am încercat o punere în situ, o realizare de circumstanțe, a lucrării sale de doctorat. Ea este eroică dacă s-a aventurat nu în lumea arhitecturii cu ale sale ci una a învățării în Arhitectură, a educației așadar și poate a întrebării „Cum arată mintea care gîndește gîndul care naște arhitectura și cum acesta se poate transmite?” și dacă a cercetat zeci de școli, istoricul lor și a încercat o clarificare și o distilare a întregului arhipelag. Apoi, mă grăbesc să spun că eu cred că este o lucrare valoroasă, bine scrisă, (autorul are rezolvări stilistice valoroase, cuvintele cad bine iar introducerea este chiar o reușită literară scrisă cu nerv și umor) pentru care merită felicitat și care, după adaosurile, cizelerile ce pot surveni după observațiile, sfaturilor, primite precum și după neajunsurile numai de autor știute ce vor fi fost depășite, lucrarea poate fi publicată. Cred că va fi folositoare, mie însumi, mărturisesc mi-a fost, pur și simplu am aflat multe lucruri pe care nu le știam, deși ar fi trebuit... Spun lucruri care îndeobște, conform cutumei, se spun la sfîrșitul referatului, dar o fac pentru că este aici un prag pe care îl vad necesar și liniștitor și pretuior pentru autor.

Dincolo de el voi continua cu câteva observații de-ale mele notate în timp ce am citit doctoratul, pe marginea paginilor, cînd de acord, cînd intrigat, cînd nedumerit. În orice caz, au fost lucruri care mi-au dat de gîndit și eu (și alții, știu bine) m-am tot gîndit la ce este totuși o universitate? și ce ar fi o universitate de arhitectură? și știu și eu că un răspuns este greu de găsit. Îi sunt totuși mai degrabă complice autorului decât critic.

Lumea acum este un modernă și are prejudecata schimbării; cuvîntul *schimbare* este ubicuu, iar dacă aș face un inventar al celor mai uzitate cuvinte, ar fi cel de mai sus apoi inovație, reformă, dinamică, în sfîrșit toată armata de cuvinte ce distinge o genealogie a modernității progresiste. Expresia unei nemulțumiri față de ceea ce este, critica se îndreaptă, firește, spre sursa neajunsului care nu poate fi decît educația modernă, școala ca atare, iar la capătul unui excurs ce pornese de la începutul sec. XIX, 1810, cu universitatea Humboldt-iana, trecînd prin rejectarea EBA pe toate panurile, multiversitatea, lumea britanică și cea americană, există o posibilă soluție în chipul școlii laborator-social decrisă chiar în introducerea amintită și a celei utopice unde absenta sediului, omogenitatea profesor-student, spontaneitatea temelor, absența lor, nomadismul, izolarea voluntară ca subversivitate etc, sunt norma, adică refuzul ei. Capătul indică drumul de parcurs și progresul nu poate fi palpat decît sub forma radicalității și a nefamiliarului. Că ineditul acestor școli, deja vechi, trebuie să fie la fel de revoluționar precum excesul din care apare, este de la sine înțeles, deși, uneori, excesul noutății îți deconspiră platitudinile sale.

Arunc o primă mînușă și îmi vine să spun că o privește nonconformistă și vie asupra școlilor de arhitectură, a educației, ar fi fost mai degrabă (aici ricanez puțin) meditația și studiul asupra faptului dacă nu cumva aruncarea suficientă a școlii Beaux-Art-istă la coș și, implicit a tradiției, să nu fi fost actul catastrofal de la care ruina inextinguibilă a școlii de arhitectură să fi început, înțelegînd aici uitarea a ceea ce precede, a cultului rigorii distilate și a armoniei, universalitatea formelor (vezi situația școlii în Franța după 1968, de atunci nu și-a mai revenit). Dacă un matematician ca Laurent Lafforgue spune că un student ce a studiat limbile clasice și este cultivat în acest sens are mai mari șanse să devină un strălucit matematician sau fizician tocmai pentru structura minții sale pe care o dă rigoarea latinei, prin beneficiile analogiei, la fel ne putem închipui pagubele încalculabile a absenței clasicului și a școlii clasice pe care rigoarea modernității, nemărturisit, s-a sprijinit. Rejectarea EBA este bine de cercetat pentru că motivele care au făcut posibilă dispariția ei nu sunt tocmai inocente. Pentru corifeii progresismului și a emancipării sociale studiul clasic este unul burghez ce cultivă și

perpetuează prin însăși natura sa inegalitatea socială. Școala este văzută ca loc al reproducerii sociale (Bourdieu), ordinul clasic este cel pentru cei care deja au o pregătire diferită, norocul unei extracții cu bibliotecă acasă, o cultivare în frumos, proximitatea operelor de artă și care evocă o lume revolută, drept pentru care programa este de acum una tehnică, obiectivă, apare tehnicizarea universităților, tehnicizarea învățământului de arhitectură nu este numai un reflex de adaptare la nevoile „obiective” și acelea oarecum construite, inventate pentru a pregăti și legitima ceva de dinainte necesar, gândit ca fatal, dar și unul de egalizare. Excesul tehnic, ceea ce vine dinspre viitor, nu mai poate fi detinut de nimeni, nu mai poate fi moștenit.

La drept vorbind, mă gândesc, o școală unde Vitruviu s-ar simți dezorientat și abătut ar fi o catastrofă, n-ar fi o școală prea bună.

Una dintre problemele de cumpănă cu care cel ce încearcă să limpezească noima școlilor și a educației în (de) arhitectură se lovește, este aceea că de la sine înțelesul termenilor, *educație*, *școală*, *arhitectură*, nu este unul chiar de la sine înțeles și că întoarcerea privirii asupra lor lasă gândirea perplexă. Școala poate fi definită ca pe o „instituție creată și organizată cu scopul de a oferi studenților educație de bază în domeniul arhitecturii și construcției”. Interogația nu întârzie prea mult asupra subiectului deși cred este unul esențial pentru că poate asigura un teren ferm celor ce urmează. Spun numai în trecut ca această sintagmă „instituție” nu este una inocentă; ea deține o genealogie importantă numai și dacă ne gândim ca derivă din acea gândire teoretică a metafizicii de după Descartes dar cu rădăcini deja în lumea greacă și apoi în cea romană, consolidată în gândirea creștină și anume ca cea care aruncându-se asupra a ceea ce trebuie gândit îl deține, îl supune, îl încadrează în rama punctului de vedere, îl instituie. De acum se gândește organizat, nu acasă înconjurat privat de bibliotecă și cu lumină de la o fereastră ca *fereastră* ci în Instituții. Școala de arhitectură (cred că școala este chiar timp la dispoziție, răgaz, timpul celor liberi, apți de a fi în agoră și de a disputa categorii) este acum Institutul de ... unde gândirea nu este uimită ca o coloană este ci instituie coloana, o obligă să fie.

Nu o să încerc eu acum o limpezire, este cu neputință, de altfel mărturisesc nici nu pot acoperi ceea ce a scris aici dl. Belenyi (de unde bine ar fi să se publice), unele nici nu-mi sunt familiare, dar mă gândesc că o meditație asupra a ceea ce este *paideia* la greci sau *bildung* în lumea germană ar fi fost rodnică și ar fi dat un teren ferm construcției de după. Spun doar că acea întoarcere către sine de la sine, cunoașterea de sine dacă vreți, periploge-ton, a vedea de sine, a se lua în grijă, răscucirea de la părelnicie, aparență, către lumină, cu alte cuvinte rîvna și travaliul ascensiunii, relația maestru-discipol apoi, pot fi pași mărunți și necesari totuși pentru o mică limpezire care ar rostui sensurile pe care ceea ce a urmat s-a edificat. Nu s-au schimbat, la urma urmelor, lucrurile atât de mult. Mă gândesc, dacă permiteți mica paranteză, citind de curînd Iliada dar și altele, în Filoctet de pildă: este ceva mai complex decît acea lume, este ea mai retardată, dimpotriva să spun, ai sentimentul ca ceva s-a pierdut mai degrabă, este ceva copilăros, naiv, în discursul insidios al lui Odiseu? Evident nu, ieri este scris, este de o teribilă și neliniștitoare actualitate pentru noi modernii. Aș mai adăuga, nu fără dezinteres, că școala tradițională, educația, este una a inhibiției (una principială), ceea ce, nu-i așa, este ne-modern. Și totuși, gândit puțin asupra situației ne putem reaminti un termen esențial școlii și al celui ce se lasă educat, în aceeași Grece antică, care este *laidos*, dacă nu mă înșel. Propriu elevului este *laidos*-ul, adică pudoarea, rezerva, sfiiciunea, rușinea, dacă vreți. A fi sfios, a fi rușinos, este începutul oricărui scenariu paideic. Astăzi acest lucru, pentru noi dezinhibiții, este ceva de neconceput. Dar a fi reținut este a fi conștient de celălalt, a avea conștiința cu adevărat a alterității și diferențelor și, în ultimă instanță a ceea ce-ți lipsește și care urmează să fie depășit.

Rușinea, proprie eroilor Iliadei, (totul stă acolo în rușine), dă măsura conștiinței unei valori ce te precede și pentru care trebuie să fi demn, este declinarea înspre ceea ce este înalt, înclinatia înspre, pornirea către, de data asta nu ca mobilitate în sens modern, ci una imperceptibilă, a sufletului, există o mobilitate a creșterii unei plante de pildă. Numai puțin, cel rușinos este cel atent și încordat, cu privirea deschis-sagace, ne-suficientă, este cel apt să interiorizeze privirea celuiilalt. Această *dispoziție a sufletului* face posibilă transmiterea înseși, adică chiar pricipiul școlii înseși, academiei, și face imposibilul imposibil, ascensiunea spre logos a celui lipsit de logos. În sensul lui Levinas, primirea celuiilalt este rușinea de propria spontaneitate, este primirea maestrului, a se lăsa instruit. Imi vine să spun că educația azi eclipsează și evacuează timorată acest principiu al rușinii și deschide, sub teroarea majorității, a tiraniei ei nu în mod direct ci ca o presiune isidioasă degajată de colectivitatea oamenilor egali și a opiniilor egale, teritoriul ipocrit al abandonării celor ce studiaza propriilor umori și idiosincrazii dezinhibate, autosuficiente. Tirania majorității și a spațiului public nu stă în faptul unei exercitări directe a unei presiuni și persecuții asupra unei minorități, a celei univesitare humboldtiene, ci stă, mai degrabă, în ceva mult mai subtil și cu atât mai dificil de a-i face față: și anume, cea care cedează este voința interioară ce nu-și poate determina, în propria-i interioritate, o sursă legitimă de principii non-conforme și de apartenență a sufletului la o dreptate superioară, astfel încât majoritatea (impersonalul se), pare că este singurul care există și singurul tribunal regulativ (Allan Bloom). Chiar dacă, în acest spațiu, apar forme de nonconformism ele sunt mai degrabă expresii *servile și mimetice* ce flatează și certifică printr-o formă non-conformă-conformistă inautenticitatea spațiului public, ca forme de radicalizare și estetizante a părerii *deja* dominante. Univeristatea devine gest autogratificant, devine serviciu acordat.

Spun toate aceste aparent stranii lucruri numai și pentru a-mi arăta o oarecare rezervă față de entuziasmul marilor reforme servile pe de o parte, dar și pentru că, cine știe? inteligent cum îl știu, Alex Belenky se poate apleca asupra lor, pe de alta parte. În plus, chiar dacă teza pornește de la școala modernă, este imposibilă înțelegerea fundamentului ei fără aducerea în discuție a felului de a cunoaște a lumii creștine. Emanciparea pe care o aduce Iluminismul și în consecință reforma Humboldtiana, sunt o consecință a structurii ontologice a creștinismului însuși și a structurii minții sale, acel *hos me* paulinic, ca și cum nu, derealizarea lumii și caducizarea ei, lumea ca absență, contemplarea golului, sunt incipienții gândirii de tip teoretic și științific (să spunem nașterea lumii protestante). În fapt, spațiul separat, *sacrae*, incinta protectoare acordată celor aleși și a studiului dezinteresat, suspendarea temporară a lumii, continuă stilistica substanței incintelor monastice și a disputelor interioare.

Însuși principiul Universității berlineze a lui Wilhelm von Humboldt care este unul al libertății neîngadite (a se citi acest capitol din doctorat, este unul luminos) derivă și tocmai ca centru al iluminismului, imi pare, din celebrul text „Was ist Aufklärung?” Ce este Iluminarea? Acolo Kant definește, cred, însuși principiul oricărei universități de aici încolo (lucru cu universalii) și anume ca loc predilect al exercitării și asumării unui temporar minorat în vederea dobândirii statutului existențial de *majorat*, locul accesului liber la gândire și spre o împlinire a naturii noastre.

Așadar, a fi minor în spirit, este incapacitatea, neputința de a te servi de propria înțelegere și propriile facultăți fără ajutorul altcuiva, a nu gândi, încă, pe cont propriu. Dispunerea temporară în starea de supunere față de o altă instanță, a admite un schimb asimetric între student și profesor vizează, în fapt, atingerea stării de libertatea ca ideal ultim a majoratului spiritual. Astfel spus, universitatea este *metafizică*; cu alte cuvinte, ea trebuie să-și întemeieze și să-și cultive punctul ferm exterior de la nivelul căruia uimirea în fața lucrurilor să fie posibilă iar întrebarea „de ce?” *de ce sunt lucrurile cum sunt?* să se poată, originar, naște. În definitiv, iluminismul înlocuiește inegalitatea

selecției ereditare (rang, bogăție, etc) nu cu egalitatea democratică cum s-ar crede și cum tinde să fie azi sub presiunea corectitudinii egalitarismului compasional, dacă nu cumva este, cu efecte devastatoare, ci cu *inegalitatea* data de abnegație, talent, tenacitate, râvnă. Universitatea nu este democratică și-n consecință se ține departe de social și de structura și profilul stilistic și moral al cetății. Este locul unei minorități elitiste care este strânsă de o aceeași întrebare. Cum este posibil acel ceva? Cum sunt posibile judecățile sintetice apriori? Cum este posibilă arhitectura?

O dificultate sesizată de dl Belenyi este una de anterioritate: de fapt educația, școala, este determinată, este orientată de obiectul ce este de aflat, obiectul transmiterii, sau există un corpus autonom de reguli și proceduri indiferente, superpozate, obiectului? Ținta reglează și determină ochiul și săgeata, arcuirea mâinii, arcul însuși? Ținta deține principiul țintirii ei sau este vorba de o autodeterminare a lor. Arhitectura, esența ei, deschide prin ea însăși calea descifrării ei, drumul către ea, interogativitatea stă pe deschisul interogatiei? În fapt, știm foarte bine că predăm cu oarecare succes uneori arhitectura în chipul caselor diferitelor programe etc fără să deținem, așa spus, ființa a ceea ce predăm, dacă nu cumva ea ne deține pe noi. La fel, pentru studentul însuși ce poate atinge rezultate impresionante fără să știe despre *ce este?* Ceea ce este tulburător și suntem ca în cazul atenianului ce știa ce este frumos dar nu știa despre frumosul însuși.

Nu mi dau seama dacă nu cumva o universitate de arhitectură nu ar trebui să fie bântuită și de aceste gânduri sau dacă nu cumva în absența lor nu ar fi condamnată la minorat. Preocuparea numai de ceea ce ne privește și în rest de *nimic altceva* (Ce este metafizica?), pierderea înradăcinării comune a facultăților spiritului aduse împreună într-o universitate, multiversitatea lui Clark Kerr în fapt, criza spiritului european, mașinalizarea adusă de primul război mondial (vezi aici uimirea tulburată a lui Ernst Junger în fața nemăîntâlnitei sincronizări a mișcărilor a mii de oameni mășăluind), izolarea nomadă ca subversitate, radical diferită de cea a universității humboldtiene, sunt bine descrise, cred, în lucrarea lui Alex.

Mă opresc aici cu gândul că mare lucru nu am spus. Am lucrat împreună cu Alex Belenyi un an la atelier în anul I. Stiu ce pornit și cât de iconoclast este și mai știu și cât de îndrăgostit poate fi. Dar cu certitudine este inteligent, gentil, onest și curajos și-și ține gândurile bine. Și citindu-i lucrarea mai întâi îi mulțumesc că m-a onorat să-i fiu referent, îi doresc să fie puțin nostalgic și mai sceptic și mai bătrân și recomand din tot sufletul comisiei acordarea titlului de doctor în arhitectură. Prezența lui în școala noastră ar trebui cultivată.

Totodată îi mai spun să se gândească la o școală unde Vitruviu s-ar simți ca acasă.